

Remeczki Imre:

A Habsburg abszolutizmus magyarországi kísérletének vége, az 1681. évi soproni országgyűlés

Amikor az abszolutizmus szót meghalljuk, a XVI. században kialakult majd a XVII. századra szinte egész Európában követendő kormányzati formára kell gondolnunk, ahol az uralkodó a korábbi rendi társadalom fő képviselőit háttérbe szorítva kíván kormányozni, a hatalmi ágak (törvényhozó, végrehajtó, bírói) egy kézben összpontosításával. Minden európai monarcha XVII. századi példaképe, XIV. Lajos a Napkirály az 1661. évtől lépett erre az útra. A Habsburg dinasztia tagjai is igyekeztek e kormányzati struktúrát elsajátítani és átültetni a gyakorlatba, mely főként az örökös tartományok és Csehország területén sikerült is. Magyarország azonban nehezebb dió volt, egészen addig, amíg a bécsi Udvar meg nem látta a lehetőséget a rendszer átalakítására. Ez az idő, az ún. Wesselényi-féle összeesküvés feltárása és az ehhez kapcsolódó megtorlás után jött el. Wesselényi Ferenc nádor 1667. évi halála után már sejteni lehetett Bécs törekvéseit, hiszen nem választottak új nádort, hanem Nádasdy Ferenc országbíró, helytartóként kinevezve tekintették az ország második emberének. Az ő nádorválasztását bár a rendek sürgették, de az Udvar elodázta, majd pedig a nemesi szervezkedés egyik gyanúsítottjaként, már nem is volt rá lehetőség. Nádasdyt és társait 1671. április 30-án végezték ki Bécsben és Bécsújhelyt, de ekkor már elindult Magyarország „cseh lábba állításának” kísérlete. Így nevezték a korszakban azt a folyamatot a magyar urak is egymás közt, ahogy a csehek jártak az 1620. november 8-ai vesztes fehérhegyi csatájuk után. A magyar rendek is „csehül” álltak ebben az időben! A nemesi szervezkedés nem csak a legnagyobb nemesi családok tagjait érintette, ezért a megtorlás is szélesebb körű volt. Sokan teljes vagyonekborzással bűnhődtek, természetesen voltak olyanok is, akikre szinte semmit sem tudtak bizonyítani, azon kívül, hogy pl. beszéltek, leveleztek, a felkelés résztvevőivel, de ez nem érdekelte a kormányzatot, hiszen fő célja az elrettentés volt.

Az új berendezkedés első fázisaként az adók rendkívüli megemelésével éltek. Már 1670 végén I. Lipót a nemesek adómegajánlását mérlegelte, ezzel súlyosan sértve a nemesi kiváltságokat. Az első komoly adópátenst 1671. március 21-én adta ki. Összesen 870.000 forintnyi hadiadót várt el az országtól. Ezt megelőzően 1671. február 2-án kelt királyi rendelet szerint a rendek ígéretet tettek arra, hogy meglesz a császári katonaság ellátásához szükséges adó. Mindez azonban adóösszeg drasztikus emelkedéséhez vezetett, hiszen idáig a városi taxával együtt sem rúgott többre a hadiadó évi 90–120 000 forintnál. A 870 000 forintos adóösszegegről hamar kiderült, hogy az irreálisan magas, és 1671. június 6-án felére csökkentették. Ezt az összeget úgy kívánták előteremteni, hogy a portánként kirótt 40 forintból húszat a földesúrnak kellett fizetni. A fennmaradó, mintegy 149 000 forintot egy fogyasztási adó, az accisa bevezetésével tervezték pótolni, ezt a forgalomba kerülő hús és szeszesitalokra valamint más élelmiszerekre forgalmi illeték formájában vetették ki. Az accisa mértéke a következő volt : 1 font hús után 1/2; 1 pint pálinka után 2; bor után 1; sör után 1/2 dénár. (Magyar dénár, amelyből 5 tesz ki egy garast.)

Ezt az adót a szabad királyi és kiváltságolt mezővárosok lakosságától (nemeseiktől és papoktól is) igényelték elsősorban, mert a forgalom ott volt ellenőrizhető és adóztatható. 1672 februárjában pedig, Magyarországon addig példátlan módon a nemességre is 5 forintos fejadót vetettek ki. Ezt akkora ellenállás fogadta, hogy nem behajtani nem tudták. Mindazonáltal a felére csökkentett adómennyiség adó sem volt behajtható, ezért azt 1673. január elsején 60-ról, 28 forintra mérsékeltek, Majd 1678. június 9-én. az összes adót 170.000 forintban rögzítették. Valószínűleg a Thököly-felkelés eredményeképp hagytak fel a nemesség megadóztatásának további kísérletével is.

A második döntő intézkedés a magyar származású végvári katonaság zömének elbocsájtása, elvileg azt a célt szolgálta, hogy jobban felszerelt, kiképzett németek lépjenek helyükbe. Az Udvar azonban, nem számolt e lépés súlyos következményeivel. Az 1671. december 22-ei keltezéssel kibocsájtott uralkodói parancs szerint mintegy 8000 fős magyar őrségtől „szabadultak meg” a végházak, ez a magyar katonaság kb. 2/3-át jelentette. Ezen fegyverforgató elemek földönfutóvá tétele alapozta meg a magyar bujdosó mozgalmat, hiszen az egzisztenciát veszítették, csak Erdély északi részén, Máramarosban, az erdélyi fejedelem I. Apafi Mihály (1661-1690) és a török hallgatólagos beleegyezésével húzhatták meg magukat. További probléma volt, hogy a helyükre telepített németek, pl. Tokajba és Sárospatakra 3-3000 fő. Nem értett a környező lakosság nyelvén. Ritkán mertek kimozdulni a várakból ezért a környék biztonsága is megváltozott, a töröknek sem kellett tartani, olyan portyáktól, melyek a ma magyar katonaság idején szinte mindennaposak voltak a Hódoltság területén. Ezzel pedig a török világ megerősödését segítették elő akkor, amikor az már-már hanyatlani látszott. A bujdosók haddá szervezését Teleki Mihály kövári kapitány Apafi fejedelem bizalmasa, majd Wesselényi Pál oldotta meg. Az ekkor még gyermek Thököly Imre is már itt tartózkodott, de szerepe csak 1677-78 után válik érdekessé, amikor a mozgalomban vita keletkezett a vezető személyéről és a katonák végül az ifjú főúr mellett tették le voksukat. Közben a francia király is felfigyelt az örök ellenfelet gyengítő mozgalomra és már 1675-ben Fogarason, 40.000 tallér havonkénti segítséggel kecsegtette a szervezkedőket. Ez végül nem realizálódott, de 1677-ben Varsóban kötött megállapodással már valós évi 100.000 talléros francia segítségre számíthatott Thököly katonasága, akik egyre eredményesebben, harcoltak a felvidéki városok területére is be-becsapva, ennek következtében fokozatosan hátrálni kényszerült a Habsburg hatalom.

Az új kormányzati formához új hivatal is társult. Ez a hivatal az 1673. február 27-én felállított Kormányzóság volt, melynek élére a német lovagrend 1664 óta nagymesteri címét is birtokló Johann Caspar von Ampringent nevezte ki I. Lipót. A testület 8 tagjából 4 osztrák és 4 magyar volt. Közülük is kiemelném Szelepcsényi Györgyöt, aki esztergomi érsekként Nádasdy kivégzése után, mint helytartó is részt vett az ország életének irányításában és, mint a katolicizmus legfőbb magyarországi képviselője nekilátott az ellenreformáció legsötétebb honi akciójának, mellyel a teljes magyar protestantizmust kívánta felszámolni, annak ürügyén, hogy a protestáns prédikátorok is támogatták a Wesselényi-féle szervezkedés tagjait. A hírhedt protestáns per 1673. szeptember 25-én vette kezdetét.

Az esztergomi érsek 1674 januárjában újabb idézést tett közzé, mely gyakorlatilag válogatás nélkül Pozsonyba rendelte az összes protestáns papot és tanítót, nem csak a királyi Magyarország, hanem a török Hódoltság területéről is. a „második körben” beidézett mintegy 300 egyházi személynek hosszú ideig még a nevét sem ismerték. 1674 áprilisában aztán a pozsonyi véisztörvényszék az összes perbe fogott lelkészt és tanítót fő- és jószágvesztésre ítélte, a biztos halál elől pedig csak az jelentett menekvést, ha a prédikátorok áttértek a katolikus vallásra, megfogadták, hogy a királyi hatalom hűséges támogatói lesznek, illetve, ha hajlandóak voltak száműzetésbe vonulni a birodalom határain kívülre. 1674 májusában így a 93 prédikátort Kapuvár, Vasvár és Lipótvár börtöneibe zártak. 1675 elején újabb kínok vártak, ugyanis Szelepcsényi és Kollonich Lipót – a Habsburg abszolutizmus megteremtésének másik nagy szorgalmazója, ekkor úgy döntöttek, végleg megszabadulnak a protestánsok jelentette tehertől, és – Nápolyban, illetve az adriai Buccari városában – fejenként 50 koronáért gályarabságba adták őket. A Német-római Birodalom protestáns fejedelmei tiltakozása a császár számára is kellemetlenné tették az ügyet, végül 1676. február 12-én Michiel Adriaenszoon de Ruyter admirális a Nápolyi-öbölben körbezárta a szóban forgó gályákat, és arra kényszerítette a hajók kapitányait, hogy az életben maradt prédikátorokat szabadon bocsássák. A 26 életben maradt mártír lelkész és tanító végül több mint két éves szenvedés után visszatérhetett otthonába.

Az abszolutizmus támadása minden területen megnövelte a rendi, de nem csak a rendi társadalmi csoportok ellenállási készségét. Talán ennek is köszönhető, hogy a Thököly Imre által vezetett mozgalom, így igen gyors eredményeket tudott felmutatni már az 1678-1680 közötti időszakban is. A bécsi kormányzat meghátrálásra kényszerült, ennek köszönhető a soproni országgyűlés összehívása, mely Pozsony helyett azért került Sopron városába, mert az akkor magyar királyi koronázó város körül pestisjárvány tombolt, és sem az Udvar sem az urak nem kockáztatták meg a fertőzés veszélyét. Az országgyűlés előtt már bizonyos volt az új kormányzók a Kormányzóság bukása, hiszen Ampringen már 1677-ben elhagyta hivatalát, az országgyűlés a II. tc.-ben formálisan is megszüntette azt. Az 1681. április 28-án megnyitott országgyűlés I. cikkelye azonban még fontosabb határozatot tartalmazott. Új nádort választottak, Esterházy Pál személyében, aki ráadásul Thököly sógora volt, mert felesége Thököly egyik lánytestvére Éva volt. Ettől talán azt is remélték, hogy Thököly elfogadja az országgyűlés meghívását és elfogadja annak rendelkezéseit is. Ebben hamar csalatkoznia kellett az új nádornak, mivel a kurucok a protestantizmus kérdésének késedelmes tárgyalására hivatkozva – a valós indok persze nem ez volt, hanem Thököly más irányú tervei – elutasították a részvételt. Az országgyűlés természetesen foglalkozott a protestánsok ügyével. A XXV. és XXVI. articulusok szóltak erről. Ebben rögzítették a vallásgyakorlás kérdéseit, melyet nem kielégítő módon a földesúri joghatóság keretébe rendelték, valamint 11 nyugati és felső- magyarországi megyében úgynevezett artikulás helyeket állapítottak meg 2-2 települést megjelölve, ahol protestáns lelkész, és iskola működhetett. Nem kapták vissza imahelyeiket, de újak építésére kaptak engedélyt. A IV. tc. rendelkezése szerint a jövőben a konstantinápolyi osztrák követ mellett magyar követnek is részt kell vennie a Portával folytatott diplomáciai érintkezéseken, később ezt nem tartják be pl. a karlócai béke alkalmával, melyet nélkülünk kötnek meg a Habsburgok.

Rendelkeznek a végvári katonaság kiegészítéséről a külföldi katonák túlkapásainak megszüntetéséről, a X. törvénycikkben a nemesi kiváltságok megerősítését is beveszik a pontok közé. Természetesen a korábbi adóterhek, tartozások eltörlése is beiktatott. Az országgyűlés végén 1681. december 3-án megkoronázzák I. Lipót harmadik feleségét Eleonórárt magyar királynévá. Az Diéta végül 1681. december 30-án zárul a királyi szentesítéssel. Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy a Habsburg kísérlet a magyarországi abszolutizmus bevezetésére elbukott. Még ha racionális céljai követték is a korszak igényeit, irányvonalát, nem számoltak a magyar sajátosságokkal. S, ráadásul táptalajt biztosítottak egy, az egész térséget destabilizáló mozgalomnak, melynek követői egészen II. Rákóczi Ferenc koráig meghatározták a magyar történelem alakulását.